

Šale

*Analiza besedilne zgradbe in pojasnitev poante*¹

1 Uvod

Ker je šal res veliko in so najrazličnejših vrst, sem se odločila, da se bom osredotočila le na nekaj posebnih krajših oblik: tiste, pri katerih gre za dialog (med mamo in otrokom ter med natakarjem in gostom), in tiste, pri katerih pripovedovalec šale najprej zastavi vprašanje, na katerega poslušalec ne more poznati odgovora, in nato nanj tudi odgovori. Pri drugi vrsti šal je potrebno naslovnikovo sodelovanje, saj odgovorov ne sme poznati.

Šale sem razdelila v več kategorij po zelo preprostem kriteriju: začetnih besedah. Na podlagi tega sem prišla do njihovih formul, kot to imenuje Delia Chiaro (1992), torej stavčnih vzorcev, ki se ponavljajo. Določeno število besedil se začne z »mami, mami« in zato sem jih združila v skupino. Upoštevala sem tudi vsebinsko načelo, vendar je bilo drugotnega pomena. Seveda pa se kategorije med sabo pogosto prepletajo, zato moja delitev ni absolutna.

Nato sem poskusila ugotoviti, kako šale izpolnjujejo sedem kriterijev besedilnosti, ki sta jih določila Dressler in Beaugrande (1992: 41–145), končno pa sem se lotila še družbeno zelo nevhvaležne naloge — pojasnjevanja poante.

2 Klasifikacija šal

2.1 »Mami, mami«

To je dialoški tip šale, kjer otrok nagovarja mamo, ponavadi se pritožuje ali jo za kaj prosi, mama pa ga v odgovoru večinoma zavrne, iz česar sledi poanta. Vedno gre za črni humor, ki ga leksikon Literatura (1981: 42) definira kot vrsto humorja, ki učinkuje grozljivo, morbidno ali cinično. Teme so večinoma torej mrliči (nekrofilija), bolezni, kanibalizem, razne umske in telesne degeneracije ... V resnici so to ene najbolj krutih šal sploh, ki pa brez otroške direktnosti in naivnih vzklikov ne bi mogle doseči zelenega učinka.

»Mami, mami, našel sem očeta!«

»Janezček, stokrat sem ti že rekla, da ne koplji po vrtu!«

»Mami, mami, ne maram očija!«

»Pa ga pusti na krožniku in pojej samo zelenjavo!«

2.2 »Natakar, v moji juhi je muha!«

Tudi to je dialoški tip šale, kjer gre za pogovor med gostom, ki se pritožuje zaradi hrane, in natakarjem, ki je prebrisan, len in predrzen. Z duhovito opazko se znebi nadležnega gosta in mu nikoli ne ustreže.

---

¹ Besedilo je predelan in popravljen referat, ki je nastal pri vajah iz SKJ II pri mentorici doc. dr. Simoni Kranjc v štud: letu 1998/99.

»Natakar, v moji juhi je muha!«
»Ne tako glasno, sicer bo vsak gost hotel eno!«

V juhi so lahko tudi lasje:

»Natakar, poglejte, v juhi je las. Ali je še kaj hujšega, kot las v juhi?«
»Je: juha v laseh.«

Včasih pa pride do igre s konvencionalnimi šalami — v šalah o natakarih pričakujemo muhe in s tem se poigrava naslednji primer:

»Natakar, v moji juhi plava osa!«
»Oprostite, muh je zmanjkalo!«

2.3 Kaj je to X?

Odgovor: X = definicija = poanta

To je pogosta oblika šal, v kateri je X pojem, ki je v odgovoru natančno definiran. Hkrati pa je x tudi skrita poanta.

Kaj je optimizem?
Če nekdo skoči z 20. nadstropja in pred drugim ugotovi: »Do zdaj je šlo še vse dobro!«

Seveda je prvo vprašanje lahko izpuščeno:

Operni pevec je nekdo, ki z nožem v hrbtu še pet minut poje.

V teh šalah je pogost črn humor, lahko so opolzke ali pa le cinične, nekakšne »pametne« domislice, torej brez prave poante:

Kaj je računalništvo?
Računalništvo je neizogibno potrebno naraščanje nepotrebnih potreb.

Prepoznamo lahko tipičen dvogovorni vzorec, ki se nanaša na didaktično rabo, zato lahko sklepamo, da se te šale norčujejo tudi iz šolske rabe tovrstnega sporazumevanja.

2.4 Kaj je to: definicija

Odgovor: X = poanta

Ta tip je zelo podoben prejšnjemu, le da je vrstni red obrnjen. Včasih je zato možno prehajanje iz enega v drugega. Poanta je vsebovana že v vprašanju, vendar jo dojamemo šele, ko slišimo odgovor.

Kaj je to: podnevi laja, ponoči plava?
Taščina proteza.

Šale so lahko tudi kritične:

Kaj je to: štirje so v sobi in samo eden dela?
Trije uslužbenci in en ventilator.

Možne pa so tudi igre s samo formulo šale:

*Kaj je to: podnevi na njem sedimo, ponoči na njem ležimo, zjutraj pa si z njim čistimo zobe?
Stol, kavč in kalodoni.*

Sem štejem tudi šale tipa: **Kako imenujemo ... (definicija)?**

*Kako imenujemo, če blondinka pihne v uho druge blondinke?
Prenos podatkov.*

Poseben podtip te vrste šal so **absurdna vprašanja: Kaj ... (dela neko stvar ali ima določene lastnosti)?**

*Kaj naredi 99-krat klip in enkrat klop?
Stonoga z nogo v gipsu.*

Seveda je nemogoče pravilno odgovoriti, saj so vprašanja absurdna, navedene lastnosti so nezdržljive ali nelogične in tako vse skupaj dobi nadrealističen pomen.

Šale se lahko tudi navezujejo ena na drugo:

*Kaj je to: je na travniku, je črno in se vrti v krogu?
Krt pri metu kladiva.
In kaj je to: na travniku je, je črno in skače po eni nogi?
Isti krt — kladivo mu je padlo na nogo.*

2.5 Kaj reče/je rekel ...?

Prva poved sprašuje, kaj nekdo reče nekomu ali pa ob določeni priložnosti, v odgovoru pa se skriva poanta.

*Kaj reče polž, ko se pelje na želvi?
»VUIIIIIII!!!«*

2.6 Kako ... (nekdo nekaj naredi)?

Vedno gre za način, kako nekdo izvede neko dejanje. Te šale se pogosto norčujejo iz blondink, Gorenjcev in podobnih tipičnih oseb, odgovori so lahko absurdni, seveda pa so možne tudi druge variante.

*Kako spraviš 100 Gorenjcev v enega fička?
V avto vržeš 50 stotinov.*

2.7 Kaj je razlika med X in Y?

V tem primeru se za razliko od primera pod točko 1 in 2 poleg X pojavlja še drugi pol, ki ga označujemo kot Y.

Te šale so zelo pogoste in omogočajo različne variante. Velikokrat se pojavlja črni humor.

a) Podobno

X in Y sta si podobna. Pogosta je elipsa drugega dela odgovora, kar omogoči poanto, včasih pa so celo brez prave poante:

*Kakšna je razlika med ježem in ježevko?
Jež ima eno bodico več.*

b) *Zrcalno*

X in Y sta si podobna, odgovora pa sta si ravno nasprotna. Na površinski ravni je torej opazen paralelizem:

Kakšna je razlika med vodo in dvojčki?

Pri vodi rečeš »H₂O«, pri dvojčkih pa »OH₂«.

c) *Absurdno*

Razlike med X in Y so ogromne (eden od elementov je pogosto slon), vendar naslovnik ve, da gre za šalo, zato jih ne bo navajal. In res so odgovori preabsurdni, da bi jih lahko uganili. Tudi tu se pojavljata paralelizem in elipsa.

Kakšna je razlika med slonom in klavirjem?

Na klavir se lahko nasloniš, na slona pa se ne moreš naklavirati.

Kakšna je razlika med mrhovinarjem in taščo?

Mrhovinar počaka, da umrete.

Poigramo se lahko s formulo šale:²

Kakšna je razlika med slonom in poštnim nabiralnikom?

Naslovnik ugotovi, da gre za šalo, posebej ker je eden od elementov slon, zato seveda odgovori: *Ne vem.*

No, potem te pa ne bom prosil, da mi oddaš pismo.

2.8 *Kaj imata skupnega X in Y?*

Ta tip je ravno nasproten zgornjemu. X in Y sta si zelo različna in v edini skupni točki, ki jo imata, je pa seveda precej prisiljena, se skriva poanta. Zanimivo je, da sem take šale našla le o taščah, zato tudi tu nastopa črni humor.

Kaj imata skupnega tašča in svinjska pečenka?

Obe sta najboljši mrzli.

2.9 *Zakaj ...?*

Šal, ki sprašujejo po vzroku določenih dejanj, je res veliko, zato sem jih razvrstila glede na osebe, iz katerih se norčujejo — npr. iz blondink, policajev, Gorenjcev, tašč. Seveda gre za stereotipe, ki jih šale s pridom izrabljajo in tudi ustvarjajo ali vsaj pomagajo obdržati. Tako so blondinke neumne nimfomanke, tašče so »zmaji«, ki sovražijo zete in jih sploh ne morejo prenašati. Gorenjci so skopi, policaji neumni, Črnogorci leni, zakonske žene pa zatirajo uboge može. Vse osebe so torej tipi, saj so prikazane le z vidika ene lastnosti — ampak v tako kratkih besedilih bi težko prikazali kaj več. Možno pa je menjanje oseb: namesto blondink so v nekaterih šalah policaji; dejansko lahko najdemo obe verziji. Tudi med narodi se osebe menjajo: angleški Škoti so pri nas Gorenjci, naši policaji so italijanski karabinjeri.

a) *Blondinke*

Zakaj blondinka odpre mleko že v trgovini?

Ker na njem piše: »Odprite tukaj.«

² Primer navaja Delia Chiaro (1992: 74).

*Kako se po madžarsko reče osa?
Neseremed.*

*Kako se po madžarsko reče čmrlj?
Jebeseremed.*

2.11 Ostala vprašanja

Veliko je šal v obliki vprašanj, ki se jih ne da uvrstiti v nobeno od zgoraj naštetih kategorij:

*Koliko je idealna teža tašče?
3,5 kg z žaro vred.*

*Katera beseda se vedno izgovarja napačno?
Napačno.*

*Kakšne narodnosti je bil Kristus?
Črnogorec. Rodil se je v jaslicah, okrog je hodil v opankah, če je pa kaj naredil, je bil pa čudež.*

3 Kriteriji besedilnosti

3.1 Kohezija

Kohezija v šalah večinoma ni problematična. Ker pa so besedila zelo kratka, je pogosto težko opazna.

Ponovnih pojavitev je malo, verjetno predvsem zaradi kratkosti. Pri tem sem upoštevala tudi ponovitve iste besede v različnih sklonih. V krutih otroških šalah se ponavlja »mami, mami«. V naslednji šali je precej ponovnih pojavitev:

»Mami, daj mi marmelado.«

»Vzemi jo sama.«

»Mami, prosim te, daj mi marmelado.«

»Rekla sem ti, da jo vzemi sama!«

»Ampak mami, jaz sem brez rok!«

»Brez rok (ponovna pojavitev) — brez marmelade (paralelizem)!«

Največkrat se ponovi ena sama beseda. Včasih se to zgodi v definicijah v odgovorih na vprašanja:

Kaj je računalništvo?

Računalništvo je neizogibno potrebno naraščanje nepotrebnih potreb.

Najpogostejše ponovne pojavitve pa so gotovo v šalah »Kaj je razlika med X in Y«, ki jih skoraj ni brez ponovitev. Do tega mora priti, saj pri odgovoru šaljivec mora poudariti osebka, da lahko jasno razloži razliko.

Kakšna je razlika med pekom in preprogo?

Pek mora vstati že navsezgodaj, preproga pa lahko še malo poleži.

Delne ponovne pojavitve so redke, verjetno spet zaradi kratkosti besedil:

Zakaj policaj pri branju časopisa polije kavo?

Da bolj tekoče bere.

Našla sem le eno morebitno parafrazo (*Zakaj tašče ne pridejo v nebesa? Ker zmaji ne letijo tako visoko.*), zato pa so paralelizmi eno najpogostejših sredstev kohezije v šalah in pogosto poudarjajo

poanto. Pojavljajo se v mnogih šalah o razlikah, če pa so povezane v sklope, so paralelizmi že sama vprašanja:

Kakšna je razlika med padcem z dveh in z dvajsetih metrov?

Pri padcu z dveh metrov slišimo: »Bum! Aaaaa!« Pri padcu z dvajsetih pa: »Aaaaa! Bum!«

Kako lahko veš, da je tvoja žena mrtva?

Seks je enak, vendar se nabira umazana posoda.

Kako lahko veš, da je tvoj mož mrtev?

Seks je enak (ponovna pojavitev), dobiš pa daljinca.

Kaj naredi 99–krat klip in enkrat klop?

Stonoga z nogo v gipsu.

Eno najpogostejših sredstev kohezije v kratkih šalah so gotovo za-oblike. Največkrat se pojavijo zaimki, in sicer anaforični znotraj ene same povedi. Našla sem jih blizu 30, navedla pa bom le en primer.

Kaj je razočaranje? Če otrok zve, da je Charles Lindbergh preletel ocean, potem pa mu povedo, da je pri tem uporabil letalo.

Uporaba takih zaimkov je možna tudi med različnimi povedmi, npr. v vprašanju in odgovoru, čeprav je takih primerov občutno manj (okrog 10):

»Mami, mami, se lahko grem igrat z babico?«

»Lahko, samo potem jo nazaj zakoplji!«

Sem spadajo tudi svojilni zaimki:

Kaj je domišljavost? Če ponarejevalec denarja tiska bankovce s svojim portretom.

Pojavlja pa se tudi kataforična raba zaimkov. Najopaznejša je v vseh šalah »Kaj je to ...« (*Kaj je to moč?*), kjer zaimke *to* napoveduje naslednjo besedo ali besedno zvezo.

Kaj je tisti, ki ima očeta Dalmatinca, mamo Banačanko, ki se je rodil v Skopju, živel v Sloveniji in umrl v Sarajevu?

Pokojnik.

Kar se tiče junkcije, je največ seveda konjunkcije:

»Mami, mami, v šoli me vsi zafrkavajo, da imam veliko glavo.«

»Ah, saj ni res. No, zdaj pa bodi priden, vzemi svojo kapo in pojdi v klet po petnajst kil krompirja.«

Kontrajunkcija se pojavi predvsem v vseh šalah o razlikah, saj gre za nasprotja:

Kaj je razlika med slabim strelcem in slabim šoferjem?

Slab strelec na zadene ničesar, slab šofer pa vse.

Subordinacij je v zbranih šalah le nekaj. Najpogosteje izraža vzrok (vse šale »Zakaj ...«, pa tudi razlog (»Natakar, v moji juhi je muha!« »Ne razburjajte se, saj ne bo veliko popila!«), modalnost (*Kaj bi v tem trenutku počela Diana, če bi bila še živa? Obupano bi praskala po pokrovu krste.*) in časovno bližino (*Kaj reče blondinka, ko rodi? »Ali ste prepričani, da je moj?«*).

Elipsa je precej pogosta vsaj v šalah, kjer gre za vprašanja in odgovor:

Kaj je to natančnost?

Da komarja s 100 metrov s kamnom v levo oko zadaneš. (izpuščeno je: Natančnost je, ...)

Včasih pa elipsa omogoči poanto:

Kakšna je razlika med mrhovinarjem in taščo?

Mrhovinar počaka, da umrete.

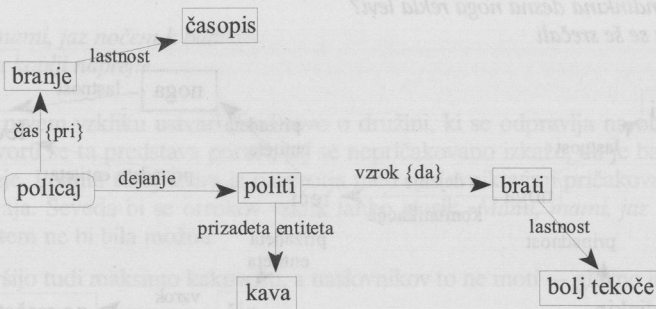
Odgovor bi se lahko glasil: Mrhovinar počaka, da umrete, in vas šele potem raztrga, tašča pa ne. Šala potem sploh ne bi bila efektna.

3.2 Koherenca

Nekaj šalam sem določila pojmovna omrežja.

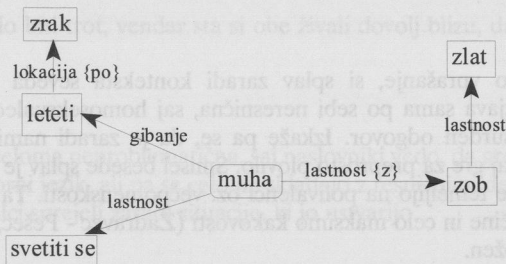
Zakaj policaj pri branju časopisa polije kavo?

Da bolj tekoče bere.

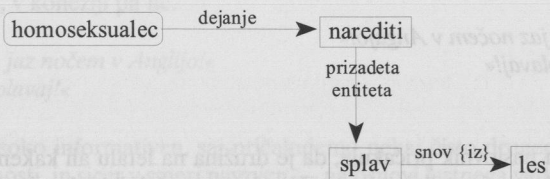
Kaj se sveti in leti po zraku?

Muha z zlatim zobom.

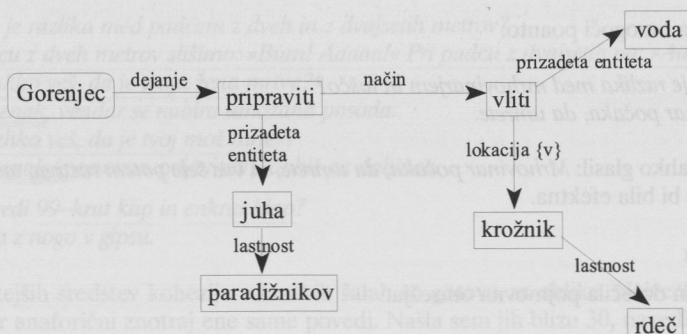
Kako naredi homoseksualec splav?

Iz lesa.

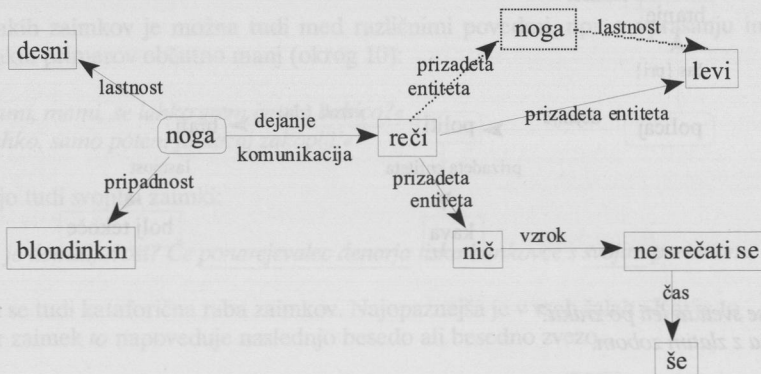

Kako Gorenjec pripravi paradižnikovo juho?
Vodo vlije v rdeč krožnik.

Kaj je blondinkina desna noga rekla levi?
Nič. Nista se še srečali

Ko naslovnik sliši prvo vprašanje, si splav zaradi konteksta seveda razlaga kot prekinitev nosečnosti. Ker je ta izjava sama po sebi neresnična, saj homoseksualec niti zanositi ne more, naslovnik pričakuje absurden odgovor. Izkaže pa se, da je zaradi namiga na spolnost narobe razumel besedo splav, saj gre za preprosto plovilo. Smisel besede splav je v tem primeru nejasen, pa tudi sicer mnoge šale temeljijo na polivalenci oz. večpomenskosti. Ta šala namerno krši tudi Griceovo maksimo količine in celo maksimo kakovosti (Zadravec - Pešec, 1994: 37), vendar brez tega učinek ne bi bil možen.

V šalah je pogosto potrebno inferiranje, da bi zapolnili vrzeli in prišli do poante:

»Mami, mami, jaz nočem v Anglijo!«
»Tiho bodi in plavaj!«

Ob otrokovem vzkliku naslovnik pričakuje, da je družina na letalu ali kakem drugem prevoznem sredstvu, ali pa da se šele pripravljajo na pot. Vendar mu velelnik »plavaj« nakaže, da so očitno v vodi in bi radi v Anglijo priplavali. Tako šele pride do poante.

3.3. Namernost

Praktično vse šale kršijo Griceovo maksimo načina, saj je za njih značilna polivalentnost oz. namerna večpomenskost. Ravno to omogoči poanto. Šale so torej nesodelovalne do naslovnika, vendar pa ta ve, da gre za poseben besedilni tip, zato to brez težav sprejema.

Maksimo količine kršijo predvsem nekatere daljše šale, ki navajajo več podatkov, kot je potrebno, vendar se z njimi nisem ukvarjala. Tak primer pa sem našla tudi v krajših šalah:

*Kaj je tisti, ki ima očeta Dalmatinca, mamo Banačanko, ki se je rodil v Skopju, živel v Sloveniji in umrl v Sarajevu?
Pokojnik.*

Razen dejstva, da je ta človek že umrl, so vsa ostala, navedena v vprašanju, popolnoma odveč. Če pa bi jih izpustili, to ne bi bila več šala.

Kršijo pa jo tudi krajše šale, ki niso tako informativne, kot bi bilo za popolno razumevanje potrebno:

*»Mami, mami, jaz nočem k babici!«
»Tišina in koplji naprej!«*

Naslovnik si po prvem vzkliku ustvari predstavo o družini, ki se odpravlja na obisk k babici. Ob maminem odgovoru se ta predstava poruši, saj se nepričakovano izkaže, da je babica že mrtva in da kopljejo do nje. Poanta torej izvira iz nasprotja med naslovnikovimi pričakovanji in tistim, kar se dejansko dogaja. Seveda bi se otrokov vzklik lahko glasil: *»Mami, mami, jaz nočem kopati do babice!«* Šala potem ne bi bila možna.

Nekatere šale kršijo tudi maksimo kakovosti, a naslovnikov to ne moti — glavno je, da je dosežena poanta:

*Kako se po madžarsko reče čmrlj?
Jebeseremed.*

Namesto čmrlj bi moralo biti trot, vendar sta si obe živali dovolj blizu, da je šala v obeh oblikah sprejemljiva.

3.4 Sprejemljivost

Sprejemljivost šal je načeloma neproblematična, saj naslovniki vedo, da gre za poseben tip besedil. Šale uporabljajo pogovorni jezik, ali pa se celo ne skladajo z resničnimi dejstvi (npr. čmrlj in trot), vendar jih bodo poslušalci sprejeli zaradi situacije, ki jo ustvarijo.

3.5 Informativnost

Za šale je značilna zelo visoka informativnost, saj je to tip besedil, ki že po definiciji preseneča naslovnike. Neverjetnost in presenetljivost pa sta večinoma pojmovni, v koherenci je torej informativnost visoka, v koheziji pa ne.

*»Mami, mami, jaz nočem v Anglijo!«
»Tiho bodi in plavaj!«*

Mamin odgovor je visoko informativen, saj pričakujemo nekaj čisto drugega. Naslovnik se mora lotiti zniževanja vrednosti, in sicer v smeri navzven — na osnovi lastnega vedenja mora sklepati, da je družina v morju.

Opazujemo lahko tudi členitev po aktualnosti, kajti v odgovorih na vprašanja (ki so daljši od ene besede) je poanta vedno na koncu, s čimer je poudarjena njena pomembnost in povečana učinkovitost:

*Zakaj je petelin najsrečnejša žival?
Ker ima toliko žen, pa nobene tašče.*

Odgovor bi se lahko glasil: *Ker nima nobene tašče, ima pa toliko žen.* Učinek seveda ne bi bil isti.

3.6 Situacijskost

Šale same ustvarijo situacijo, ki je ugodna za njihovo sprejemanje. Že ko šaljivec ostalim napove »Ali poznate tistega ...« ali »Ali veste, ...«, se v skupini ustvari ugodno ozračje za sprejem šale. Zanimivo pa je, da se zdijo šale naslovniku mnogo smešnejše in učinkovitejše, če jih poslušajo, posebej v skupini, kot če jih bere. Očitno je za njihov sprejem zelo pomembna skupinska recepcija. Delujejo torej podobno kot situacijska komika na odru ali v filmih.

3.7 Medbesedilnost

Šale so pogosto zelo aktualne, saj namigujejo na druga besedila in predvsem na trenutno odmevne svetovne dogodke:

Zakaj je umrl Dodi?

Pa se ti pelji 180 km/h z 38 let staro Diano [šale so seveda govorjena besedilna vrsta, zato z veliko začetnico ni težav, v zapisu bi bilo pravilno: *diano*]. *Bomo videli, če boš preživel.*

Seveda so take šale časovno omejene, kajti čez nekaj let ali generacij ne bo več splošno znano, kdo sta bila Diana in Dodi. Tudi šale o Clintonu, ki so se zdaj zelo razcvetele, bodo že čez nekaj let zastarele.

*Zakaj ima Clinton spodnje hlače?
Da mu grejejo gležnje.*

Časovno omejen je tudi naslednji primer, kjer je treba poznati nekoč slavnega vesoljčka E. T.-ja in njegov znameniti stavek:

*Kakšna je razlika med moškim in E. T.-jem?
E. T. vsaj pokliče domov.*

Za razumevanje šal je potrebno vsaj minimalno poznavanje sveta okrog sebe. Tako moramo npr. vedeti, kaj so »vroče linije«:

*Kako imenujemo, kadar moški govori ženski umazane stvari?
Spolno nadlegovanje.
In kako imenujemo, kadar ženska govori moškemu umazane stvari?
150 SIT na minuto.*

4 Pojasnitev poante

4.1 Inferiranje

V večini primerov pride do poante z inferiranjem. Med vprašanjem in odgovorom je določena vrzel in naslovnik jo mora zapolniti tako, da vstavi pojme in odnose iz lastnega vedenja in s tem premosti preskok med obema replikama.

Kaj reče polž, ko se pelje na želvi?

»VUIIIIIII!!!«

Naslovnik mora asociirati vzklik »VUIIIII!!!« z navdušenjem nad hitrostjo, smešni učinek pa nato vzbudi dejstvo, da se polžu zdi hitro, ko se pelje na želvi, ki je znana kot počasna žival.

Poante so pogosto opolzke, a seveda indirektno, tako da do tega pridemo z inferiranjem:

Kakšna je razlika med ježem in ježevko?

Jež ima eno bodico več.

4.2 Večpomenskost

Šale temeljijo tudi na večpomenskosti besed oz. polivalenci, kot to imenujeta Dressler in Beaugrande (1992: 65). Primer besede splav sem razložila že v poglavju o koherenci.

Zakaj pride policaj v trgovino z nabito puško?

Ker na vratih piše: Akcija.

Akcija je v tem primeru trgovski izraz, ki pomeni znižane cene, lahko pa tudi vojaško ali policijsko operacijo. Ima torej dva možna pomena, naslovnik pa mora sam dognati, za kateri smisel gre. Delia Chiaro (1992: 38) to imenuje igra z besedami.

4.3 Igra s pravili pogovora

Delia Chiaro (1992: 43) navaja šale, ki temeljijo na igri s pravili pogovora. Do poante lahko pride zaradi dobesednega razumevanja besedne zveze, ki bi jo morali razumeti preneseno. Take igre so pogoste v »natakarških« šalah:

»Natakar, v moji juhi je muha!«

»Ne tako glasno, sicer bo vsak gost hotel eno!«

Gostov vzklik je bil seveda mišljen kot pritožba, vendar je odrezavi natakar to preinterpretiral kot gostovo hvalisanje in se tako spretno znebil dolžnosti, pri naslovnikih pa zbudil smeh. Tudi vprašanje »Zakaj je v moji juhi mrtva muha« je bilo mišljeno kot pritožba, vendar pa je natakar to vzel dobesedno in odvrnil: »Mogoče se je hotela naučiti plavati, pa je utonila.«

Sem morda spadajo tudi šale, kjer je besedna zveza razumljena dobesedno — ko se naslovnik dokoplje do tega, sledi poanta:

Zakaj ima policaj, ko gleda televizijo, kramp v roki?

Ker išče kanale.

4.4 Brez prave poante

Nekatere šale so lahko brez prave poante, torej le cinične ali »pametne domislice«. To pogosto velja za »definicijske« šale, kjer je pojem, ki ga razlagamo, ilustriran z absurdnim primerom, kar učinkuje smešno ali pa le domiselno (pogost je črni humor):

Kaj je to groza?

Če ti kdo potisne dežnik v usta, ga odpre in potegne nazaj ven.

4.5 Nadrealistični odgovori

Pri absurdnih vprašanjih pride do poante zaradi nadrealističnosti odgovora, saj si le težko predstavljamo muho z zlatim zobom ali mravljo z verigami za sneg.

4.6 Prenormalni odgovori

Nekatere šale vzbujajo smeh s tem, da so odgovori na absurdna vprašanja prenormalni:

*Kako spraviš štiri slone v fička?
Dva na sprednja sedeža, dva na zadnja.*

Vprašanje je absurdno, saj je fičko majhen, sloni pa ogromni. Odgovor je nato skrajno logičen in enostaven, čeprav bi bila stvar seveda neizvedljiva.

4.7 Kohezija

Poanto lahko podpira kohezija — temelji lahko npr. na paralelizmih:

*Kakšna je razlika med padcem z dveh in z dvajsetih metrov?
Pri padcu z dveh metrov slišimo: »Bum! Aaaaa!« Pri padcu z dvajsetih pa: »Aaaaa! Bum!«*

Če bi en odgovor spustili, do poante ne bi prišlo — deluje šele, ko nastopata oba skupaj in je tako poudarjeno nasprotje med njima. Očitno torej tudi kohezivna sredstva prispevajo k efektosti šal.

Tudi elipsa veliko pripomore k poanti.

*Kakšna je razlika med ženo in teroristom?
S teroristom se lahko pogajaš.*

Ta oblika je mnogo efektnejša, kot če bi dejali: »S teroristom se lahko pogajaš, z ženo se pa ne moreš.« Naslovnik mora sam nadaljevati stavek, kar zahteva veliko več truda, a ga tudi nagradi s poanto.

Odkrila sem šalo, ki morda temelji na parafrazi — tašče poimenuje zmaje:

*Zakaj tašče ne pridejo v nebesa?
Ker zmaji ne letijo tako visoko.*

4.8 Igra s formulo šale

Včasih pa so možne igre s formulo šale:³

*Kakšna je razlika med slonom in poštnim nabiralnikom?
— Ne vem.
No, potem te pa ne bom prosil, da mi oddaš pismo.*

Razlike so seveda očitne, vendar naslovnik ve, da je to šala, zato odgovori, da ne pozna odgovora. Nato pa tvorec reagira, kot da vprašanje sploh ni bilo mišljeno kot šala, in s tem vzbudi smeh.

*Kaj je to: podnevi na njem sedimo, ponoči na njem ležimo, zjutraj pa si z njim čistimo zobe?
Stol, kavč in kalodont.*

Vprašanje je absurdno in nalašč zastavljeno tako, da naslovnik pričakuje, da gre za eno samo stvar, in seveda ne pozna odgovora, ki pa je potem skrajno preprost, a drugačen, kot je naslovnik pričakoval.

³ Primer Delie Chiaro (1992: 73).

4.9 Tujejezične šale

»Tujejezične« šale pa temeljijo na klišejih, ki jih imamo o določenih, nam tujih jeziki. V to tvorec zakrije pogosto opolzko vsebino:

*Kako se po kitajsko reče dedek?
Kitamuhira.*

5 Zaključek

Šale so posebna besedilna vrsta, kjer vse od kohezivnih sredstev in situacije, v kateri smo, do našega širšega vedenja o svetu pripravlja končni in temeljni učinek, poanto. Pri tem pa pogosto kršijo Griceove maksime in naj bi torej bile nesodelovalne do naslovnika, vendar kljub temu nimamo težav pri sprejemanju. Zato se zastavlja vprašanje, ali je resnično edini razlog za tako sprejemanje naslovnikovo vedenje, da gre za posebno besedilno vrsto, ali pa so morda možne še drugačne razlage.

Literatura

Chiaro, Delia (1992). *The Language of Jokes: Analysing Verbal Play*. (Interface Series). London: Routledge.

Dressler, Wolfgang Ulrich, in de Beaugrande, Robert Alain (1992). *Uvod v besediloslovje*. Prevedli Aleksandra Derganc in Tjaša Miklič. Ljubljana: Park.

Kos, Janko in drugi (1981). *Literatura*. (Leksikoni Cankarjeve založbe). Ljubljana: Cankarjeva založba.

Krušnik, Slavko (1991). *Smeh ni greh: Velika knjiga šal*. Ljubljana: Kmečki glas.

Zadravec - Pešec, R. (1994). *Pragmatično jezikoslovje. Temeljni pojmi*. (Diskurzivne študije). Ljubljana: Pedagoški inštitut, Center za diskurzivne študije.

Mojca Stritar
Ljubljana